

NAPOLEON
Van keizer tot mythe

JOHAN OP DE BEECK

NAPOLEON

DEEL 2: VAN KEIZER TOT MYTHE

Manteau

© 2014 Uitgeverij Manteau / Standaard Uitgeverij nv,
Rijnkaai 100/A11, B-2000 Antwerpen en Johan Op de Beeck

www.standaarduitgeverij.be
info@standaarduitgeverij.be

Vertegenwoordiging in Nederland
New Book Collective, Amsterdam
www.newbookcollective.com

Omslagontwerp: Herman Houbrechts
Vormgeving binnenwerk: Aldus
Foto auteur: Koen Broos

Eerste druk oktober 2014
Tweede druk februari 2015
Derde druk maart 2015
Vierde druk juni 2015
Vijfde druk juli 2015
Zesde druk april 2016
Zevende druk juli 2017
Achtste druk maart 2019

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Bij het achterhalen van de auteursrechten van de illustraties is met grote zorgvuldigheid te werk gegaan. Als er niettemin onvolkomenheden zouden worden geconstateerd, dan zal de uitgeverij daarvan graag op de hoogte worden gesteld.

Ondanks alle zorg die aan de samenstelling van de uitgave werd besteed, kan de redactie of de auteur noch de uitgever aansprakelijkheid aanvaarden voor eventuele schade die zou kunnen voortvloeien uit enige fout die in deze publicatie zou kunnen voorkomen.

ISBN 978 90 223 3603 8
D/2019/0034/157
NUR 680

Inhoud

1	IK BEN EEN MENS, NIETWAAR	7
2	DE KROON MET DOORNEN	24
3	DE PIROUETTE	40
4	OORLOG IN MIDDEN-EUROPA	64
5	DE SLAG BIJ AUSTERLITZ	85
6	TRIOMF	126
7	DE VIERDE COALITIE	153
8	OORLOG, VREDE EN LIEFDE	189
9	DE WERELD WORDT VERDEELD	204
10	IN FONTAINEBLEAU	226
11	HET SPAANSE DRAMA	245
12	OP ZOEK NAAR EVENWICHT	259
13	NIETS DAN ZORGEN	285
14	HET POLITIEKE HUWELIJK	326
15	ECONOMISCHE CRISIS	346
16	IS DAT ONZE VRIEND?	362
17	HET GROOTSTE LEGER OOIT	385
18	DE SLAG BIJ BORODINO	415
19	EINDSTATION MOSKOU	433
20	NAAR DE ONDERGANG	448
21	DRAMA AAN DE BEREZINA	460
22	IN DE SLEDE	470
23	EEN TEGEN ALLEN	480
24	DE VOLKERENSLAG	504
25	HET GEVECHT OM FRANKRIJK	519

26	VERBANNEN	545
27	DE COMEBACK	565
28	DE LAATSTE VELDTOCHT	611
29	WATERLOO	633
30	HET EINDE VAN EEN TIJDPERK	672
31	DE GEVANGENE VAN SINT-HELENA	695
32	NAAR DE EEUWIGHEID	718

EPILOOG 732

DANKWOORD 773

EINDNOTEN 776

BIBLIOGRAFIE 786

REGISTER 794

IK BEN EEN MENS, NIETWAAR

‘Talent is wat iemand heeft die een doel treft dat anderen niet kunnen bereiken. Genie echter is wat diegene heeft die een doel treft dat anderen niet eens kunnen waarnemen.’

Arthur Schopenhauer, *Die Welt als Wille und Vorstellung*

Het enige wat niet meezat, was het weer. Regen, wind en sneeuw volgden elkaar in de Franse hoofdstad op zonder dat er een zonnestraaltje te bespeuren viel in die historische maand december van het jaar 1804. Het had Parijs niet belet om feest te vieren. De kroning van Napoleon I tot keizer had geleid tot een ware kettingreactie van bals, feesten en andere braspartijen. Nooit waren er zo veel geweest. Dat wilde wat zeggen in het Parijs van die dagen, waar men het in een doorsneewinter voor elkaar kreeg om niet minder dan acht- tot tienduizend bals te organiseren. Of het nu arbeiders, handelaren of prinsen waren, elke laag van de bevolking had zijn feesten. De topgelegenheid was ook die winter weer café Frascati, aan de Boulevard Montmartre, waar zich behalve prachtige tuinen en kunstmatige grotten ook uitgestrekte balzalen bevonden. Nog voornamer was Tivoli, aan de Rue de Clichy, omdat er een strenge gedragscode gold die ouders het gevoel gaf dat ze er hun dochters risicoloos heen konden laten gaan. Afgezien van hun amusementswaarde zorgden die feesten voor een niet te versmaden economische meerwaarde. Het geld rolde, en dat was ook de bedoeling. Een van Napoleons oogmerken was dat de Franse textielindustrie zou groeien, boven het niveau van de Engelse concurrentie als het even kon. Mode was daartoe de drijfveer. Zowel vrouwen als mannen dienden een goede reden te hebben om prachtige jurken en fraaie kostuums te laten maken, en bals en feesten waren een meer dan geschikt alibi. Zolang je maar

geen mousseline droeg, want die kwam uit Engeland. Zelfs Joséphine kreeg een mousselineverbod opgelegd, wat haar zeer ontstemde, want ze droeg liever de flatterende mousseline dan Lyonnaise zijde. Het zorgde weer eens voor een van de vele pietluttige ruzies van het keizerlijk echtpaar. Maar het staatsbelang ging voor. Er werd warempel een dresscode uitgevaardigd, waarin precies beschreven stond in welk soort tenue de beide geslachten zich dienden te vertonen op de ontelbare officiële plechtigheden en festiviteiten. De creaties waren ontsproten aan het artistieke brein van Levaucher, modemaker uit Parijs en hofleverancier van Joséphine. De meesten vonden de kostumeringen een tikkeltje overdreven, maar hielden zich aan de voorschriften. Uitgezonderd maarschalk Ney, de moedige vechtjas. Met toen al 24 veldslagen en vier verwondingen op het slagveld achter de kiezen moest een kolos als Ney niet worden opgezadeld met de fantasietjes van Levaucher. ‘Ik weiger om mij even belachelijk maken als al die anderen die ik zelf uitlach’, had Ney Napoleon in het gezicht geslingerd. ‘Als jij een carnavalspak wilt dragen, dan doe je dat maar, ik in geen geval!’ Zijn echtgenote werd gevraagd om de ziedende Ney tot rede te brengen, maar zelfs dat lukte niet. ‘Weet je wat de keizer wil? Dat de fabrieken van Lyon werk hebben en dat de naaiateliers goed draaien! Welnu, ik zal tien van die zotte kostuums aanschaffen als hij wil. Maar dat hij wil dat ik ze dan ook nog ga dragen, *par Dieu*, daar kan hij dag tegen zeggen!’ Het kwam er uiteindelijk op neer dat Ney als enige zijn gewone, zij het overdadig gedecoreerde maarschalksuniform mocht blijven dragen. Maar gefeest werd er. Niets kon de pret drukken. Het klimaat leek nog het enige wat Napoleon niet geregeld kon krijgen.

Op 27 december kon de kersverse keizer het jaar afsluiten met de volgende woorden, gericht aan de verzamelde wetgevende lichamen: ‘Indien de dood mij verrast te midden van mijn werkzaamheden, dan hoop ik het nageslacht een herinnering te kunnen nalaten die voor eeuwig de norm zal zijn voor mijn opvolgers.’¹ Geen zinnig mens die er anders over dacht, zeker niet in Parijs. Want voorbij de grenzen van het keizerrijk zaten de andere machthebbers te knarsetanden op

hun troon. Al op 3 september 1804 had de Russische tsaar Alexander een nieuwe richtlijn gestuurd naar zijn ambassadeur in Londen, graaf Novosiltsev: ‘Het eerste oogmerk van Zijne Keizerlijke Majesteit is om Frankrijk te doen krimpen tot binnen zijn oude limieten.’ Daarmee doelde de tsaar niet alleen op de geografische grenzen uit de tijd van de Bourbons, maar ook op de politieke staatsvorm. Twee maanden later sloot Alexander in het grootste geheim met zijn Oostenrijkse tegenhanger keizer Frans de zogenaamde Convention Intime af, een anti-Frans bondgenootschap. Het zou beiden zuur opbreken, maar dat beseften ze toen nog niet. Napoleon deed van zijn kant nog een laatste poging om met de Britten tot een vergelijk te komen. Op 2 januari 1805 richtte hij volgend schrijven aan de Engelse koning George III. ‘Monsieur mon Frère [zoals vorsten zich in die tijd tot elkaar richtten], op de Franse troon geroepen door de Voorzienigheid en door de wil van de Senaat, het volk en het leger, is mijn eerste wens dat er opnieuw vrede moge heersen. Ik vind het niet oneervol om daartoe de eerste stap te zetten. Ik heb, denk ik, de wereld voldoende bewezen dat ik niets te vrezen heb van een oorlog. Vrede is wat mijn hart wenst, maar oorlog heeft mijn glorie nimmer besmeurd. Ik smeed Uwe Majesteit om zich niet de vreugde te ontzeggen om zelf ook de vrede aan de wereld te schenken. De planeet is groot genoeg opdat onze beide naties erop zouden kunnen leven.’ *Monsieur mon Frère* en vooral zijn premier William Pitt hadden er geen oren naar, vooral ook niet omdat Napoleon zich naast keizer der Fransen nu ook tot koning van Italië wilde laten kronen. Nadat hij keizer was geworden, kon Noord-Italië natuurlijk geen ‘Cisalpijnse Republiek’ meer blijven. Het moest een koninkrijk worden. Eigenlijk was het aanvankelijk niet eens de bedoeling geweest dat Napoleon persoonlijk als staatshoofd de Cisalpijnse gebieden zou regeren. Hij had het koningschap eerst aangeboden aan zijn broers Joseph en Louis. Die hadden geweigerd. Napoleon was bijzonder boos geworden op Joseph, die eerst had toegestemd en vervolgens terugkrabbelde omdat hij dacht zijn rechten op een eventuele opvolging van zijn broer als keizer te verspelen als hij koning van Italië werd. Met zo veel verwaandheid

kon je Napoleon witheet van woede krijgen. Aan Louis had hij voor de tweede keer gevraagd of hij diens zoontje Napoléon-Louis-Charles mocht adopteren, zodat die koning van Italië kon worden. Dat had Louis geweigerd, ook voor de tweede keer. Louis Bonaparte was er niet meer helemaal bij met zijn gezond verstand. Hij werd al sinds de veldtocht in Egypte gekweld door venerische infecties en was een depressief en weinig zelfverzekerd man geworden. Hij zag overal complotten tegen zijn persoon, zeker nadat hij door Napoleon min of meer gedwongen was tot een huwelijk met Hortense, de dochter van Joséphine. Uit die geestesgesteldheid was het ziekelijke waanidee ontsproten dat niet hij de verwekker van zijn kind was geweest, maar zijn broer de keizer. Volgens hem leek zijn zoon te veel op Napoleon, het fatale bewijs dat zijn broer naar bed was geweest met zijn stiefdochter. Er was zelfs wetenschappelijk bewijs nodig geweest om dat te weerleggen. Dokters hadden Louis moeten voorrekenen dat Hortense zwanger was geraakt op 14 januari 1802, terwijl Napoleon van 8 januari tot 1 februari op reis was geweest in Lyon en dus in de fysieke onmogelijkheid had verkeerd om Hortense te bevruchten. Pijnlijker kon het niet worden, behalve dan dat Louis obstinaat weigerde te geloven wat de cijfers hem vertelden. Elk verband tussen zijn zoontje en Napoleon was vanaf dan taboe, dus ook een adoptie en het Italiaanse koningschap voor Napoléon-Charles. Napoleon werd er helemaal gek van, bestempelde zijn broer in het openbaar als de ‘cul-de-jatte’ (de lamme), maar had uiteindelijk geen andere keuze. Op 31 maart toog hij dan maar zelf naar Milaan voor de kroning.

De reis ging via Troyes en dat liet hem toe een tussenstop te maken in Brienne, de plek waar hij in 1779 als negenjarig jongetje door zijn vader was gedropt op de militaire school. Tussen twee kroningen in nam hij er twee dagen vakantie, een hoge uitzondering in zijn overdrukke leven. Zijn vroegere school, waar hij vijf jaar had verbleven, lag er treurig bij. Tijdens de Revolutie was ze bestormd, leeggeplunderd en in brand gestoken. Niets meer dan een ruïne was ze nu. Napoleon stapte er rond, traag en stil. Hij leek de slaapzaal te herkennen, en de erker in de haag waar hij zich als jongetje in stilte had

teruggetrokken met zijn boeken en gedachten. Hij verloor zich in herinneringen en leek onbereikbaar voor zijn gevolg. Dat raakte hem zelfs letterlijk kwijt toen hij tijdens de tweede dag van het verblijf eensklaps op zijn paard was gesprongen en was weggereden. Voor ze het wisten, was hij uit het zicht verdwenen. Boeren in de omgeving hadden verbaasd opgekeken toen de eenzame dolle ruiter langs hen galoppeerde. Urenlang had men naar hem gezocht, maar niemand wist waar hij was. Ook hijzelf niet, zoals hij later op zou biechten. De achtergebleven hofhouding was intussen de kluts aardig kwijt en begon lichte tekenen van paniek te vertonen, tot opperstalmeester generaal Caulaincourt uiteindelijk het idee had om met een pistool in de lucht te schieten. Het had de keizer opgeschrikt. Hij was in de richting van het geluid teruggereden en voor de ontzette ogen van zijn stafleden en lijfwachten weer opgedaagd tussen de bomen. Lachend meldde hij hun dat hij blij was geweest ‘omdat hij, de meester van veertig miljoen mensen, nu voor drie uur eindelijk ook eens zijn eigen meester had kunnen zijn.’² Het was een zeldzaam teken dat de tol van de roem zwaar woog, zelfs voor deze schijnbaar onvermoeibare en stressbestendige leider. Rond het middaguur waren ze opnieuw in de koetsen geklauterd om de reis naar Italië te hervatten. Napoleon had door het raam nog een keer naar de glooiende laagvlakte voor Brienne gekeken en had gefluisterd: ‘Wat een mooi slagveld zou dit kunnen zijn.’ Wist hij veel dat hij negen jaar later precies op deze plek het vaderland zou verdedigen tegen binnenrukkende Russische troepen.

De karavaan reed door Troyes, Chalon, Mâcon, Bourg, steden waar hij vele jaren niet meer was geweest. Hij werd er met veel enthousiasme onthaald. In Chalon was een oud vrouwtje met uitgestrekte armen op hem afgestapt. Het was mevrouw Bou, bij wie hij als zeventienjarige onderluitenant onderdak had gekregen. Ze had zijn was gedaan, en hem in de watten gelegd alsof hij haar zoon was. Napoleon raakte geëmotioneerd toen hij haar herkende. Caulaincourt schrok ervan, zo uitzonderlijk waren dit soort momenten. ‘Allez, Caulaincourt, ik ben een mens, nietwaar’, had de keizer hem toe-

gefluisterd. ‘Wat anderen ook mogen zeggen, ik heb gevoelens, een hart. Maar het is het hart van een staatshoofd. Ik kan me niet laten vertederen door de tranen van een hertogin, maar de tegenslag van gewone mensen raakt mij wel degelijk. Ik wil hen gelukkig zien, en de Fransen zullen ook gelukkig zijn. Als ik nog tien jaar kan leven, zal er overal voorspoed heersen. Denk je nu dat ik er niet van houd om mensen het leven aangenamer te maken? Als ik een blij gezicht zie, doet me dat goed, zo ben ik van nature. Maar mijn positie laat me niet toe dat te pas en te onpas ook te laten blijken, want men zou er alleen maar misbruik van maken.’³

Zoals steeds bleef de energieke Napoleon zich tijdens de reis inlaten met alle mogelijke staatszaken. Onafgebroken draafden koeriers naar Parijs met allerlei richtlijnen. In Lyon liet hij zijn gedachten gaan over het meisjesonderwijs, wat verderop besliste hij dat keizerlijke reizen voortaan niet meer door de staatskas maar door zijn persoonlijke toelage bekostigd moesten worden, en aan politieminister Fouché deed hij op 22 april zijn beklag over de pers. ‘Monsieur Fouché, de kranten scheppen er genoeg in om de luxe van het hof flink te overdrijven, wat het publiek ertoe brengt om al te gekke en foutieve berekeningen te maken over onze uitgaven. Ik vraag u daarom om de hoofdredacteurs van de *Journal des Débats*, de *Publiciste*, de *Gazette de France*, de kranten die naar ik meen het meest gelezen worden, bij u te roepen. U zult hun te verstaan geven dat indien ze zich blijven gedragen als de na-apers van de Engelse sensatiepers en de publieke opinie blijven opjutten zonder enig ernstig onderzoek, hun krant geen lang leven beschoren zal zijn.’ Vier dagen later was hij er blijkbaar nog niet over uitgepraat, want toen ontving Fouché opnieuw een brief uit Italië. ‘We gaan niet te lang wachten met de hervorming van de pers. Het is dwaas om kranten te hebben die alleen maar de nadelen van de persvrijheid vertonen, maar niet de voordelen.’

Niets, werkelijk niets ontsnapte aan zijn aandacht. Zelfs details uit het dagelijks leven lokten zijn inmenging uit. Een frappant voorbeeld hiervan was zijn bemoeienis in verband met het dansen bij kerken. Het was Napoleon ter ore gekomen dat verschillende prefecten

in hun rechtsgebied een verbod hadden uitgevaardigd om te dansen in de nabijheid van een kerk. ‘Ik vraag me af wat hen bezielt!’ kreeg minister van Binnenlandse Zaken Champagny te horen. ‘Dansen is niet des duivels. Wil men ons terugbrengen naar de tijd toen men de dorpingen het dansen verbood?’ Champagny moest ervoor zorgen dat de prefecten ijlings hun verbod weer inslikten. Op 5 mei deed het gezelschap Marengo aan, de plek waar de Napoleon zijn beroemde overwinning op de Oostenrijkers had behaald in 1800. Apetrots wilde hij aan de meegerisde keizerin Joséphine tonen hoe de slag was verlopen; een Franse divisie moest de verschillende manoeuvres van de dag naspelen. Even kwam het tot een incident toen de trouwe stafchef Berthier aan zijn baas vijf boeken aanbood waarin de slag beschreven werd. Napoleon was het niet eens met de inhoud en Berthier moest achteraf de boeken bij het vuilnis zetten.

De volgende dag deed er zich nog een heugelijke gebeurtenis voor. Na jarenlange onmin trof Napoleon opnieuw zijn vijftien jaar jongere broer Jérôme. Het gebeurde in Alexandria, na tien dagen onderhandelen. De jongste van de broers Bonaparte was een dissonant in de familie Bonaparte. Hij had zich niet bepaald geliefd gemaakt bij het staatshoofd. Op achttienjarige leeftijd was hij bij de marine ingevlagd. Daar had hij het bevel gevoerd over een brik voor de kusten van Martinique. Toen er gevechten op til waren met de Engelse vloot, had Jérôme zijn schip in de strijd geworpen, nadat hij eerst zelf van boord was gegaan aan de kusten van de Verenigde Staten. Daar had hij namelijk een geliefde zitten, Elizabeth Patterson, naar verluidt de mooiste vrouw van Baltimore. Zonder toestemming van zijn broer of van moeder Letizia was hij vervolgens met Elizabeth in het huwelijk getreden. Een dubbele desertie was het in de ogen van Napoleon, die vreselijk uit zijn dak was gegaan toen hij het nieuws op zijn bord kreeg. Als je lid was van een keizerlijke familie, sloot je immers geen huwelijken af uit liefde, maar uit staatsbelang. Door het huwelijk met Patterson kon hij Jérôme niet meer inzetten om een of ander Europees vorstenhuis aan Frankrijk te binden. In de lente was het echtpaar naar Europa afgereisd. Onmiddellijk was er een keizer-

lijk bevel uitgevaardigd dat ‘Mademoiselle Patterson de toegang tot het grondgebied ontzegd moet worden’. Geen wal in het keizerrijk mocht de zool van haar elegante schoenen voelen. Daarop besloot Jérôme dat het tijd was om zijn broer om vergiffenis te vragen. Toen Napoleon hoorde dat Jérôme hem in Italië kwam opzoeken, vreesde hij dat moeder Letizia zich ermee zou bemoeien en het huwelijk zou erkennen, wat hem ertoe zou dwingen om hetzelfde te doen. Hij schreef haar een brief in Rome. ‘De hoogste gestrengheid’ vroeg hij haar ten aanzien van de man die zijn schip in de steek had gelaten voor een vrouw, de eer van zijn keizer had besmeurd en zijn familie te schande had gemaakt. Letizia’s moederhart bloedde, en de houding van de keizer choqueeerde zelfs zijn trouwe rechterhand Cambacérès. Als eminent jurist zag die in dat Napoleon wettelijk gezien geen poot had om op te staan, en hij liet dat zijn vorst ook weten. Zonder gevolg. Uiteindelijk werd er bijna twee weken lang onderhandeld tussen beide broers voordat het onderhoud echt kon plaatsvinden. Een opmerkelijke prestatie was dat van Jérôme, die dus tien dagen lang weerstand wist te bieden aan Napoleon. Weinigen hebben hem dat nagedaan. Uiteindelijk vond het gesprek plaats achter gesloten deuren. Zoals kon worden verwacht verloor Jérôme de discussie van Napoleon, die hem vanaf dan ‘un polisson’ (een deugniet) ging noemen. Hij moest erin toestemmen dat zijn huwelijk nietig werd verklaard door de kerk, die gewillig instemde met Napoleons verzoek.

Elizabeth zou nergens in het keizerrijk welkom zijn. Ze belandde uiteindelijk in Londen, waar ze enkele maanden later beviel van hun kindje. Ze noemde het Bo. Ter compensatie kreeg Jérôme opnieuw een officierspost bij de marine. Napoleon benoemde hem tot fregatkapitein en hij kreeg de leiding over een vlooteskader. Eenmaal op zee kon Jérôme het niet laten om er eigenhandig een schepje bovenop te doen. Hij droeg het uniform van een slagschipkapitein – een veel prestigieuzere rang – en liet zich ‘Son Altesse Impériale’ noemen. Zijn broer verslikte zich in zijn soep toen hij het vernam, maar was achteraf wel blij te vernemen dat Jérôme bij de Antillen niet minder

Jean-Jacques-Régis Cambacérés (1753 – 1824), trouwe rechterhand van Napoleon.
(olieverf op doek door een onbekende kunstenaar, Conseil d'Etat in Parijs)

dan elf Engelse vrachtschepen had buitgemaakt en werd voorgedragen om tot van viceadmiraal te worden bevorderd.

Overigens was veel en lekker eten stilaan niet meer aan Napoleon besteed. Eerste kok Dunant had al een waarschuwing gekregen. ‘U laat me te veel eten’, had Napoleon tegen Dunant gezegd. ‘Daar houd ik niet van. Het maakt me ongemakkelijk.’ En Napoleon had over zijn buik gewreven. Het was waar. Slank kon je hem niet meer noemen. Dunant had eens opgemerkt dat Napoleon onwel was geworden toen hij hem zijn koffie had gebracht. De keizer had het kopje in één slok naar binnen gewerkt, met dezelfde overhaasting als waarmee hij meestal zijn voedsel en drank verorberde. Hij werd bleek en zei dat het leek alsof hij zou stikken.

Kerngezond was hij niet meer, al was daar op seksueel vlak niets van te merken. Napoleon bleef mooie jonge vrouwen op zijn weg vinden. Françoise-Marie LeRoy in Lyon bijvoorbeeld. De Lyonnaise had hem bekoord omdat ze niet de vrijgevochten arrogantie van de Pariennes vertoonde. Hij had haar stoutmoedig benaderd. Ze was overrompeld en had gestotterd. Maar ook in de hofhouding waren er gegadigden. Juffrouw Guillebaud, die steeds zedig haar ogen neersloeg als hij haar aankeek, of Madame Gazzini, een Genuese van wie de aantrekkelijkheid hem pas was opgevallen bij het vertrek uit Fontainebleau. Allen kreeg hij in zijn bed. Soms had hij daarbij wat hulp nodig. Een keizer heeft tenslotte wat anders omhanden dan jagen op de vrouwen. Vaste hulpverleners op dat gebied waren opperkamerheer De Beausset en zijn zwager Joachim Murat. Beiden waren notoire versierders, die soms hun vondsten ook even uittestten voordat ze de dames onder de aandacht van hun chef brachten. Alles samen heeft Napoleon een zestigtal minnaressen gehad. Joséphine wist het allemaal en verbeet haar jaloezie. Misschien had ze dat verdriet niet eens hoeven te voelen. Sommigen van zijn minnaressen beweerden veel later dat ze zich vaak met hem verveelden in het ledikant. Net zoals hij aan tafel het eten niet proefde maar verslond, schijnt hij ook in bed gehaast geweest te zijn. Snelle wippen, maar geen liefdesspel. Enkele dames deden hun beklag dat hij totaal niet geïnteresseerd

was in hun genotsbeleving, maar zo snel mogelijk wilde klaarkomen, waarna ze konden ophoepelen. Of het waar is, zullen we natuurlijk nooit weten. Want uit nogal wat pikante ontboezemingen blijkt toch dat een verblijf in het bed van Napoleon vaak vele uren, zo niet een hele nacht kon duren. Wat spookten ze al die tijd dan uit?

De dames in kwestie waren zelf soms ook niet helemaal zuiver op de graat. Sommigen hebben zich zijn slaapkamer in gewerkt omdat ze uit waren op de geschenken die de keizer altijd gul in het rond strooide. Een enveloppe met 20.000 franc voor een nacht was niet uitzonderlijk. Een zilveren halsketting evenmin. Eleonore Denuelle bijvoorbeeld had dat goed begrepen. Ze was in dienst getreden van Caroline Murat, Napoleons zuster. Caroline haatte Joséphine hartgrondig en aasde steeds op een goede kans om haar schoonzus een hak te zetten. Menige hofdame heeft ze bijna letterlijk het bed van haar broer in geduwd, alleen maar om Joséphine te pesten. Zo ook mevrouw Denuelle. Eleonore was een bijzonder knappe brunette, koket en luchthartig, flirtend met de vulgariteit. Zo had Napoleon ze graag. Ze zagen elkaar in de Tuilerieën gedurende vele maanden, steeds tussen vijf en zeven uur 's avonds. Ook zij kreeg leuke geschenkjes en bovendien zorgde ze ervoor dat ze daar beperkte prestaties tegenover moest zetten. Denuelle had snel door dat ze voor hevige seksuele uitpattingen aan het verkeerde adres was. Ze verveelde zich te pletter in zijn bed. Haar oog was echter gevallen op een klokje dat in de alkoof stond aan het hoofdeinde van Napoleons bed. Terwijl die druk was met het bevredigen van zijn behoefte, strekte de bereden hofdame de hand uit naar de grote wijzer van de klok en liet de tijd plots met een halfuur vooruitgaan. 'Is het al zo laat?' pufte de keizer enkele minuten later. En hij liet haar gaan, met het oog alweer gericht op de staatszaken. Ze beweerde dat trucje verschillende malen gebruikt te hebben. Het verhaal diste ze op vele jaren nadat Napoleon de geest had gegeven. Getuigen die het verhaal konden bevestigen, waren er uiteraard niet.

Caroline Bonaparte (1782-1839), zuster van Napoleon en echtgenote van Joachim Murat.

(olieverf op doek door Guiseppe Cammarono, 1813)

Toch heeft deze relatie een belangrijk gevolg gehad, namelijk een kind. Op 13 december 1806 zou Eleonore Denuelle een jongetje ter wereld brengen. Hoewel de jongen Macon heette, noemde Eleonore hem liefkozend Leon, een beloken verwijzing naar de natuurlijke vader. Het kind werd natuurlijk niet officieel erkend als zoon van de keizer, maar Napoleon heeft zijn buitenechtelijk kind nooit in de steek gelaten. Hij heeft hem zelfs rijk gemaakt in de loop der jaren. Maar het echte belang van de geboorte lag uiteraard in de bevinding dat Napoleon wel degelijk vruchtbaar was, dat de oorzaak van zijn kinderloosheid nu zeker bij Joséphine lag en dat er nog een kans bestond op een natuurlijke troonopvolger. Een zeer gewichtig nieuw feit, op persoonlijk maar ook op politiek vlak. Absolute zekerheid was er evenwel nog steeds niet. Denuelle schonk haar gunsten namelijk ook aan andere mannen. Aan Carolines echtgenoot bijvoorbeeld, Joachim Murat. Napoleon wist dat en kon zich dus met reden blijven afvragen of hij zich wel echt op het vaderschap kon verheugen. Aan deze onzekerheid zou pas zes jaar later een einde komen, nadat hij in Polen de vrouw van zijn leven had ontmoet.

De keizer zelf heeft al dat overspel nooit betreurd. Bij hem draaide het om een vorm van lichaamsverzorging. Liefde kwam er totaal niet aan te pas, maîtresses dienden om een fysieke behoefte te bevredigen. Kwade tongen beweerden dat hij gewoon niet van vrouwen hield, zeker niet als ze schrijfster waren of zich met politiek inlieten. Sommige van zijn uitspraken op dat gebied pleiten inderdaad niet in zijn voordeel. Voor beledigingen deinsde hij nooit terug. ‘Bon Dieu, men had mij toch verteld dat u mooi was’, wierp hij eens een dame toe die hem op een receptie was voorgesteld. ‘Wat een vuil jurkje hebt u aan, ik heb u al twintig keer gezien met hetzelfde aan’, kreeg iemand anders te horen. Zelfs mannelijke collega’s viel het op. ‘Ik heb gezien hoe hij soms fluitend zijn appartement uitkwam. Zonder te stoppen draaide hij dan om enkele vrouwen heen, bekeek hen van onder tot boven en liep dan weer fluitend weg. Hij heeft de manieren van een slecht opgevoede luitenant.’⁴ Napoleon heeft nooit met vrouwen weten te praten op een andere manier dan hij met de eerste de

beste rekrut omgng. Schrijfster Madame de Staël, een sterke persoonlijkheid en intellectueel boegbeeld van die tijd, vroeg hem een keer wie in zijn ogen de voornaamste van alle vrouwen was. De Staël, die allicht heimelijk hoopte dat Napoleon haarzelf zou noemen, ontplofte van verontwaardiging toen de keizer antwoordde: ‘Dat is de vrouw die de meeste kinderen baart, Madame.’ Het was een venijnig antwoord, vooral omdat iedereen wist dat Madame de Staël wel romans en briljante gedachten kon baren, maar geen kinderen. Typisch Napoleon. Een vrouw die hem zelf benaderde, trakteerde hij ofwel op een vrijpartij, ofwel op sarcasme en grofheden. ‘Men kan een groot man vergeven dat hij van de vrouwen houdt,’ zei mevrouw Recamier, ‘maar men kan hem niet vergeven dat hij hen vreest.’ Dat was weer een andere interpretatie. Misschien scholen achter Napoleons botte gedrag wel verborgen angsten en onzekerheden als het aankwam op contacten met het andere geslacht. Madame de Campan, een voormalige hofdame van Marie Antoinette en nu directrice van een eliteschool voor jonge meisjes, deelde die analyse. Napoleon wist niets van vrouwen. ‘Soms had hij geen benul waar het bij een vrouw om gaat, hij begrijpt niets van hun manier van denken, de signalen die ze geven, hun nieuwsgierigheid en volharding’, had ze een keer gezegd.⁵

Kortom, als Joséphine dacht dat een van die maîtresses haar echt kon bedreigen, had ze het totaal bij het verkeerde eind. Hij kon zich er alleen maar over opwinden als Joséphine hem met tranen in de ogen aankeek. Allicht in alle oprechtheid schreef en zei hij haar ontelbare malen dat hij hield van haar, alleen van haar. Met een tikkelte wrede weliswaar. Had ze niet zelf overspel gepleegd, in de eerste jaren van hun huwelijk, met name op de momenten dat hij in verre landen als Italië en Egypte zijn leven had gewaagd voor het vaderland? En er was nog iets wat hij niet vergat. De valstrik die ze hem had gespannen, net voor de keizerskroning. Toen had Joséphine buiten zijn weten de paus benaderd om hem een bekentenis te doen. De avond voor de kroningsplechtigheid was ze na het avondsouper in de Tuilerieën de trap opgegaan die leidde naar de vertrekken waar

de paus logeerde. Daar lichtte zij de kerkvader tijdens een gesprek onder vier ogen in over het feit dat ze slechts burgerlijk gehuwd was met Bonaparte, maar nooit kerkelijk. Dat maakte de aanstaande keizerin in de ogen van de kerk niet meer dan de bijzit van de keizer; haar zegenen als keizerin zou totaal onaanvaardbaar zijn. 24 uur voordat de kroning moest plaatsvinden, had Pius VII vervolgens aan Napoleon laten weten dat hij wel bereid was hem te zegenen, maar niet de aanwezigheid van Joséphine in de kathedraal zou dulden. Hij had er zelfs mee gedreigd de kroning te boycotten, behalve als alsnog deze zware fout verholpen zou worden. Napoleon had goed begrepen welk spel Joséphine speelde. Een kerkelijk huwelijk was veel moeilijker te ontbinden dan een burgerlijk; dat was haar geheime wapen om het haar man moeilijker te maken nog ooit van haar te scheiden. In het holst van de nacht werd toen Napoleons oom kardinaal Fesch opgetrommeld om een kerkelijk huwelijk te sluiten, zonder getuigen weliswaar. Het was een valstrik waaruit Napoleon zich niet meer kon redden. Nooit zou hij het haar vergeven.

Napoleons overspel was overigens niet ongewoon. Het republikeinse Frankrijk was ruimdenkend en onder het keizerrijk werd dat niet anders. Officieel predikte Napoleon een strikt zedelijk gedrag, al waren hij en mensen in zijn directe omgeving de eersten om het slechte voorbeeld te geven. Libertair gedrag was aan de orde van de dag. Het was een gevolg van de Verlichting en de heersende drang naar individuele vrijheid, maar ook van de wetgeving van de Revolutie, die het voor vrouwen mogelijk had gemaakt de echtscheiding aan te vragen. De zeden werden lossen, de seksuele vrijheid was groot. Zo groot zelfs dat een Engelse bezoeker aan Parijs, admiraal Thomas Williams, tot de bevinding kwam dat 'de gehuwde Francaïses de vrijste vrouwen ter wereld zijn: zij vermaken zich los van hun echtgenoot'.⁶ Los van het feit dat dit als een denigrerende opmerking ten aanzien van de Fransen bedoeld was, school er ook een kern van waarheid in. Seksuele vrijheden en overspel werden geduld. Wie er zin in had, kon in aanzienlijke mate profiteren van die tolerantie. Naast Napoleon zelf was het bekendste voorbeeld zijn lievelingszus

Pauline, een absolute schoonheid met de ideale maten op de juiste plaatsen. Heel jong nog was Pauline, toen ze zich in de coulissen van de Tuilerieën herhaaldelijk liet betrappen met de knappe generaal Leclerq, in een houding die er niet op wees dat ze bezig waren met het bestuderen van de catechismus. Ze trouwden, op basis van ware liefde. Maar toen Leclerq in Santo Domingo werd geveld door de gele koorts, ontloopte Pauline zich tot een lustige weduwe. ‘Pauline levert zich met vuur over aan alle mogelijke uitpattingen. Ze wentelt zich in de armen van wellustige vrouwen, zoals dat hier gebruikelijk is, en laat zich vervolgens door deze lesbiennes overdragen aan generaal Lebellé’, had een Franse waarnemer opgeschreven. Roddel of waarheid? Haar reputatie werd in elk geval bevestigd door de Oostenrijkse minister van Buitenlandse Zaken Metternich, met wie ze in haar latere jaren een relatie had. Metternich deelde zijn kennis over haar als volgt mee: ‘Pauline was zo mooi als een mens ooit kan worden. Zo mooi dat ze verliefd was op zichzelf. Het enige wat haar bezighield, was genot.’ Hier dient aan te worden toegevoegd dat Metternich er zelf ook wat van kon, en minstens evenveel wilde avonturen heeft beleefd als Pauline Bonaparte.

Het tolereren van seksuele vrijheid gold overigens ook voor homoseksualiteit. Onder Napoleon was homofilie uit het strafwetboek gehaald. Dat had veel te maken met de homoseksuele geaardheid van aartskanselier Cambacérès, Napoleons tweede man en virtueel hoofd van het keizerrijk tijdens de vele buitenlandse afwezigheden van de keizer zelf. Cambacérès was een van de auteurs van de Code Civil en had in die hoedanigheid homoseksualiteit gedecriminaliseerd. Van Cambacérès werd gefluisterd dat hij stiekem verliefd was op Napoleon, al vanaf het ogenblik dat hij hem voor het eerst als generaal had leren kennen in 1795. Een liefde waarvan de jonge Bonaparte allicht niets heeft gemerkt en die hij hoe dan ook onbeantwoord heeft gelaten. Niet dat homoseksuelen zich nergens zorgen over hoefden te maken. Politie-minister Fouché, professioneel verzamelaar van potentieel chantagemateriaal, liet Cambacérès voortdurend bespioneren en bezorgde zijn bevindingen over diens avontuurtjes met jonge

mannelijke bedgenoten vervolgens aan Napoleon. Maar de keizer zelf liet het absoluut koud of iemand hetero- dan wel homoseksueel was. Al maakte hij er graag grappen over, met name als de geaardheid van Cambacérès zelf ter sprake kwam. Op een dag was de aartskanselier te laat gekomen tijdens een ministerraad. Als excuus voerde hij aan dat hij net in zijn woning het onverwachte bezoek had gekregen van ‘une personne galante’. Met pretoogjes had Napoleon meteen het woord tot hem gericht: ‘De volgende keer laat u die mevrouw maar meteen haar wandelstok en hoed teruggeven en zegt u dat de keizer u verwacht.’ Helemaal te dol vond hij het toen men hem kwam vertellen dat Cambacérès iemand zwanger had gemaakt. Omdat Cambacérès zich geen raad wist met zijn reputatie, probeerde hij voortdurend twijfel te zaaien over zijn geaardheid en wendde hij allerlei amoureuze relaties met vrouwen voor. De jonge actrice Mademoiselle Guisot was een van die dames. Tot dus bleek dat Guisot zwanger was. Toen dat bekend raakte in de Tuilerieën, kwamen andere ministers hun collega Cambacérès gelukwensen. Die zat verveeld met de zaak en wilde uitleggen dat Guisot al zwanger was voordat hij haar kende. Zijn woordkeuze pakte echter ongelukkig uit. ‘Ik heb mademoiselle alleen *postérieurement* gekend.’ *Postérieurement* kon in het Frans een dubbele betekenis hebben: zowel ‘later’ als ‘van achteren’. Toen Napoleon het hem hoorde zeggen, kwam hij niet bij van het lachen. Op subtiliteit kon je hem niet betrappen.